

המצווה לדבר עברית והשימוש בלשון הקודש לענייני חול

הרב ארי יצחק שבט

המאמר הוקדש לעילוי נשמת מורי ורבי היקר ר' חיים מגני ז"ל, שהשאיר עלי רושם חזק ביותר באידיאליזם שלו ובפרט באהבתו לארץ ישראל; במסירותו לחינוך (בפרט לילדיו), ובחיבתו הנפלאה לנושא הנידון כאן - השפה העברית. חיים ושושנה השפיעו רבות עלי ועל רבים כמוני, שזכו להתארח בביתם. היה זה כשעליתי ארצה כבחור צעיר ובודד בלי משפחה, ללמוד בישיבת "ניר קרית ארבע". ראינו במשפחת מגני דוגמה למופת בגידול ילדים ישראלים אמיתיים על ברכי תורת הארץ הקדושה ולשון הקודש. משפחה שכולנו רצינו לחקות, כנאה וכיאה לדור הגאולה.

ראשי פרקים:

- א. שכר המדבר בלשון הקודש
- ב. הדיבור לעומת הלימוד
- ג. דאורייתא או דרבנן, חובה או מצווה
- ד. האיסור לדבר לע"ז
- ה. מדוע לא דברו עברית בגולה?
1. הרבי מסאטמר: לשון הקודש נועדה לעניינים נעלים בלבד
2. חתם סופר: נוכחות עבודה זרה
3. המצווה מתאימה במיוחד לארץ ישראל
- ו. יישוב ההשמטה
- ז. סיכום

למרות התחייה הלאומית ההולכת ומתממשת כבר יותר ממאה שנה בחזרתנו

לארצנו, בהקמת עצמאותנו, בבניין בירתנו ובחידוש השימוש בשפתנו, אנו עדים לחילוקי דעות בקרב היהדות הדתית בעניין השימוש בלשון הקודש כשפת היום-יום – מחד גיסא, אלו הטוענים שבחיי יום-יום אסור לדבר בלשון הקודש; מאידך גיסא, אלו, שאף שמטעמים ציוניים עזבו את נוחיותם בחו"ל, מכל מקום החליטו לגדל את ילדיהם גם בארצנו הקדושה על טהרת "שפת האם", שלדידם היא אנגלית וכדו' ולא "שפת העם". טענתם היא, שבכך יקל עליהם בלימודים, בפרנסה וכדו'.

עלינו לברר אם קבוצות אלו מוותרות על מידת חסידות בעלמא, או שמא יש בכך ביטול מצווה ממש (מדאורייתא או מדרבנן). ואולי באמת חל איסור לדבר עברית, ועלינו לנהל את חיינו באנגלית, בערבית, בגרמנית, בידיש או בלדינו?

א. שכר המדבר בלשון הקודש

המדבר בלשון הקודש זוכה לשלושה דברים:

א. **לחיי העולם הבא** – "כל מי שהוא קבוע בארץ ישראל, ואוכל חולין בטהרה, ומדבר בלשון הקודש, וקורא את שמע בבוקר ובערב, מובטח לו שהוא מחיי העולם הבא"¹.

ב. **לגאולה** – "בשביל ד' דברים נגאלו ישראל ממצרים: שלא שינו את שמם ואת לשונם, ולא אמרו לשון הרע, ולא נמצא ביניהם אחד מהן פרוץ בערוה"². שני הדברים הראשונים מציינים את שמירתם על הזהות הלאומית, למרות שהתבוללו מבחינה דתית³; שני האחרונים מציינים את גבורתם בשמירה על האחדות והגזע הלאומי ועל כבודם העצמי, אפילו בתחומים שמפתים מאוד את העבד להתחנף ולשתף בהם פעולה עם אדונו, מחמת חוסר אונים או על מנת להיטיב את מצבו.

ג. עיין מה שהבאנו בהמשך, שהמהרש"ם כתב שהוא הדין גם לגאולה לעת"ל. כך העיר גם הג"ר יעקב קמינצקי זצ"ל, שכל זמן שמדברים בלע"ז, סימן שזאת לא הגאולה הסופית (כגון בבית שני, שדברו ארמית)⁴.

ג. **לאריכות ימים** בעולם הזה – "ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם"⁵. מכאן אמרו, כשתינוק מתחיל לדבר, אביו מדבר עימו לשון הקודש ומלמדו תורה. ואם אין מדבר עימו לשון הקודש, ואינו מלמדו תורה, ראוי לו כאילו קוברו, שנאמר:

¹ ירושלמי שבת פ"א ה"ג, והובא ע"י ר' חננאל על הבבלי, שבת י"ז, ב'.

² ויקרא רבה ל"ב, ה', וכן במכילתא בא פ"ה.

³ ילק"ש ח"א, רמז רל"ד.

⁴ מובא בהגדת 'ארזי הלבנון', ע' קט"ז.

⁵ דברים, י"א, י"ט.

"ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם" וגו' "למען ירבו ימיכם" - אם למדתם אותם את בניכם, **ירבו ימיכם וימי בניכם**; ואם לאו, יקצרו ימיכם וכו'.⁶

הבטחות כה מפליגות - שלושת ההבטחות הגדולות ביותר עבור מצווה אחת, שאין כמותן במצוות אחרות - מעידות שהדיבור בלשון הקודש אינו רק ממידת חסידות, אלא הוא מצווה חשובה במיוחד.

אכן, מדברי הרמב"ם בפירוש המשניות על המשנה: "והוי זהיר במצווה קלה כמצווה חמורה, שאין אתה יודע מתן שכרן של מצוות", משתמע שהחיוב לדבר בלשון הקודש הוא מדאורייתא.⁷ לדבריו, הדוגמאות למצווה קלה הן: "שמחת הרגל ולמידת לשון קודש", ולמצווה חמורה הן: "המילה והציצית ושחיטת הפסח". המדובר הוא במצוות **דאורייתא**, שגם אם הן קלות, מכל מקום אין להקל בהן ראש. מקורו של הרמב"ם הוא בוודאי בספרי שהזכרנו.⁸

מדוע בחר הרמב"ם דווקא בשתי הדוגמאות הללו - למידת לשון הקודש ושמחת הרגל - להדגמת מצוות, ש"חושבין בהן שהן קלות"?

מבין המצוות "החמורות" שהביא לדוגמה, הזכיר הרמב"ם מילה ושחיטת הפסח, שבהן "נתבארה חומרתן", בכך שמתן שכרן מבואר וידוע. אלו הן מצוות העשה היחידות ולהבדיל מכל מצוות לא-תעשה, שבהם "פירש הכתוב העונש על כל אחת מהן, זולתי מעט",⁹ שהכתוב מפרט את עונשו של העובר עליהן ואינו מקיימן - עונש כרת.

לעומתן, כדוגמאות למצוות הקלות, הביא הרמב"ם מצוות שלא נתבארה חומרתן בתורה, אלא ע"י חז"ל, והעם **חושבין** אותן (בטעות) כקלות. משום כך ראה הרמב"ם לנכון בכמה מקומות להפליג בחשיבותן של מצוות אלו. לגבי שמחת הרגל הוא כותב: "שאכילה ושתיה במועדות בכלל מצות עשה"; "וחייב אדם להיות בהן שמח וטוב לב... שנאמר 'ושמחת בחגך' וגו'; "וכל המבזה את המועדות כאילו נטפל לעבודת כוכבים";⁹ ובמקום אחר: "ויש עבירות שהרגיל בהן אין להן חלק לעוה"ב, וכדאי הן להתרחק מהן ולהזהר בהן, ואלו הן: ...והמבזה את המועדות"¹⁰.

הרמב"ם סובר שהמדד האמיתי של חומרת מצווה הוא השכר והעונש. כך היא לשונו: "זאע"פ שלא נתבאר ערך עדיפות מצווה (עשה) לגבי אחרת, הרי יש דרך הערכה, והוא, שכל מצות עשה שאתה מוצא שחייב את העובר עליה חיוב חמור, תדע

⁶ ספרי, שם.

⁷ פירוש המשניות לרמב"ם על אבות פ"ב, א'.

⁸ כך העיר גם הר"י קאפח במהדורתו.

⁹ הל' שביתת יו"ט פ"ג, ה"ז.

¹⁰ הל' תשובה פ"ג, הי"ד, ע"פ המשנה באבות פ"ג, י"א.

שבקיומה יש שכר גדול.¹¹ על המצוות הקלות שבמשנה נאמר "שאינן אתה יודע מתן שכרן של מצוות", אבל אין פירושו שאין שכרן מרובה. אמנם בתורה "לא נתבאר" שכרן, אבל חז"ל גילו לאוזנינו את שכרן הגדול על פי המסורת, כמו שכתב לעיל, ודווקא באותן מצוות שהן "קלות": שמחת הרגל ולמידת לשון הקודש. בכך גילו לנו חז"ל מהו ערכן האמיתי של מצוות אלו.

ב. הדיבור לעומת הלימוד

גרסאות מסויימות בדברי חז"ל יכולות להטעותנו, לחשוב שמא די בלימוד השפה או בדיעתה בלבד או די, למשל, בשיעור אחד ביום, אך אין צורך דווקא "לדבר בס". כך, למשל, לשון התוספתא:

קטן שאין צריך לאמו – חייב בסוכה... יודע לנענע – חייב בלולב; יודע להתעטף – חייב בציצית; יודע לדבר – אביו מלמדו שמע, ותורה, ולשון הקודש, ואם לאו – ראוי לו שלא בא לעולם וכו'.¹²

כך גם לשון הירושלמי¹³, וכן משמע מהרמב"ם בפירוש המשניות הנ"ל, שקורא למצווה: "למידת לשון קודש", ולא: "דיבור לשון הקודש". כך דייק הרבי מסאטמר¹⁴, שאפילו בתקופת התנ"ך (!) דברו בארמית ולא השתמשו בעברית כשפה מדוברת בחיי יום יום, אלא רק כשפת לימוד. אדרבה, אם צריכים לצוות ללמד שפה, משמע שלא הייתה ניכרת מהשיחה הביתית!

ברם, היעב"ץ דוחה אפשרות זו בשתי ידי, וכן ברור לפי חז"ל ששפת אבותינו הייתה עברית ולא ארמית¹⁵. גם רש"י בוודאי לא הבין כך. בפירושו על אתר¹⁷ מביא רש"י את הספרי:

"לדבר בס" – משעה שהבן יודע לדבר, למדהו "תורה צוה לנו משה", שיהא זה לימוד דיבורו. מכאן אמרו, כשהתינוק מתחיל לדבר, אביו מסיח עימו בלשון הקודש ומלמדו תורה. ואם לא עשה כן, הרי הוא כאילו קוברו, שנא' וכו'.

שינה רש"י מלשון הספרי, ובמקום "אביו מדבר עימו לשון הקודש", כתב: "אביו מסיח עימו בלשון הקודש", לרבות שיחת חולין, שיחה יום-יומית בין אב ובנו, שאף היא צריכה להיות בלשון הקודש.

¹¹ פירוש המשניות לרמב"ם על אבות פ"ב, א'.

¹² תוספתא תגיגה פ"א, ג'.

¹³ ירושלמי סוכה פ"ג הי"ב.

¹⁴ 'יואל משה', מאמר לשון הקודש סי' ט"ז.

¹⁵ 'מגדל עוז', בית מידות, עליית הלשון, פ"ב.

¹⁶ עיין בהמשך בהערות 17-19 ובהערה 29 ולידם.

¹⁷ דברים, י"א, י"ט.

המצווה לדבר עברית

מה

בעל תורה תמימה מבאר, "וטעם הדיוק מלשון '**לדבר** בס' נראה, משום דלפי הפשט היה צ"ל 'הגית בס', ולכן דריש, דגם הדיבור עצמו מצווה, והיינו הדיבור בלשון הקודש". ודוק: דיבור, אך לא די בידיעה ובלימוד גרידא.

כן מוכח גם מהירושלמי שהזכרנו בראש דברנו, שמדבר על הזוכים לחיי העולם הבא, בהקשר של אלו המכניסים **קדושה בחיי החול** שלהם בעולם הזה: **באכילת החולין** בטהרה, **דירה** קבועה בארץ ישראל, ו**דיבור** (ולא ידיעת) לשון הקודש¹⁸. ברור שאין בכוונת חז"ל לשימוש המודרני "אני מדבר צרפתית", שמקורו בתרגום ביטוי מלע"ז ור"ל: "אני **יודע/מבין** צרפתית", אלא כוונתם לדיבור בפועל.

נציין גם שהוכחת האדמו"ר מסאטמר¹⁹ איננה ראייה, כפי שמסביר שם בעל ה"בן איש חי" בספרו "בן יהודיע", שאדם הראשון דיבר גם ארמית. כן מוכח ממדרשי חז"ל על דור הפלגה²⁰ וכן מוכח ממה שרק לבן קרא למצבה "יגר שהדותא", אך יעקב קרא לו "גלעד"²¹. כן מוכח בבירור מממצאים ארכיאולוגיים שדברו אבותינו בעברית. כן מצאנו²² שבני אדם (דוק: כולם, ולא ישראל דווקא) נבראו דומים למלאכים בג' דברים: "יש להם דעת... הולכים בקומה זקופה... ומספרים בלשון הקודש". לגבי הפועל "לספר" אי אפשר לטעות ולומר שהכוונה ידיעה או הבנה, אלא דיבור סתם, גם בענייני חול. כן משמע גם מההקשר שם, שלא מדובר על לימוד תורה או תפילה או דיבור דתי דווקא, ואפילו לא על ישראל דווקא, אלא שמסגרת חייהם של בני אדם דומה בנושאי דעת, צורת הליכה וצורת דיבור לזו של מלאכי השרת.

על הערך שבעצם הדיבור בלשון הקודש, **אפילו בשיחת חולין**, אנו למדים מדברי התוס' המובאים להלכה ברמ"א:

ונראה לדקדק, הא דאסור לקרות בשיחת חולין וסיפורי מלחמות (=בשבת), היינו דווקא אם כתובים בלשון לע"ז, אבל בלשון הקודש שרי (=מותר), וכן נראה לי מלשון שכתבו התוספות... וכן נהגו להקל בזה²³.

מסביר בעל ה"מגן אברהם": "הלשון בעצמו יש בו קדושה, ולומד ממנו דברי תורה"²⁴. ואע"פ שהב"ח והגר"א ואחרים²⁵ חולקים על הרמ"א והמג"א, אין רצונם לומר שאין קדושה עצמית ללשון, אלא שאין בכך די כדי להתיר קריאת דברי חולין

¹⁸ ירושלמי שבת פ"א ה"ג.

¹⁹ סנהדרין ל"ח ע"ב.

²⁰ מדרש אגדה (בובר), תרגום יונתן ורש"י על בראשית י"א, א'.

²¹ בראשית, ל"א, מ"ז.

²² חגיגה ט"ז, א', וב'אבות דרבי נתן פ"א.

²³ לשון הרמ"א, או"ח ש"ה, ט"ה, ע"פ התוס', שבת קט"ה, ע"ב, ד"ה: וכ"ש.

²⁴ 'מגן אברהם' או"ח שם, ס"ק כ"ד.

²⁵ עיין 'אליהו רבה' שם, ס"ק מ"ג, וב'משנה ברורה' ס"ק ג-ט"ד.

בשבת. כן מוכח מדברי בעל ה"פרי מגדים": "ומיהו בחול, כשכתובים בלשון הקודש, דעת הב"ח (=שאוסר בשבת ומתיר בחול) דלא הוה מושב לצים".²⁶ משמע, שבלועזית אין להתיר, לדעתם, לקרוא סיפורי מלחמות וכדו' אפילו בימות החול. ההיתר בימות החול הוא רק בזכות הקדושה העצמית של לשון הקודש.

למרות שהגר"א כתב שיש מצווה לדבר בלשון הקודש,²⁷ ובעצמו הקפיד לדבר רק בעברית,²⁸ אעפ"כ אין בכך די, לדעתו, כדי להצדיק קריאת סיפורי מלחמות בשבת. דבר זה פשוט בסברה, שהרי אם המצב הטבעי של עם ישראל הוא לדבר בלשון הקודש בחיי יום יום, צ"ל שהגזרה "שלא יהא דיבורך של שבת כדיבורך של חול",²⁹ הייתה בוודאי על תוכן הדיבור, ואפילו אם הוא בלשון הקודש.³⁰ ייתכן עוד שהמחמירים להתיר לדבר שיחת חולין בשבת רק בלשון הקודש, התכוונו דווקא לתקופת הגלות, בה היה צורך מיוחד להבליט את קדושתה של לשון הקודש, וצד הקדושה של הלשון היה בולט יותר, כיון שלא השתמשו בה בחיי יום-יום.

הלכה אחרת, המדגימה היטב את הקדושה העצמית של העברית, היא בפסק של ה"בית יוסף" והרמ"א, שניתן בדיעבד להישבע אפילו על ספר חול או עיתון, אם הוא כתוב בלשון הקודש!³¹

על פי כל זה, י"ל שלשון התוספתא ושאר המקורות שכתוב בהם "למידת לשון הקודש", במשמעות ידיעה ולא דווקא דיבור, היא כנראה אגב הרישא, שבו נאמר "יודע לדבר, אביו מלמדו שמע ותורה ולשון הקודש". בנוגע ל"שמע" ותורה לא שייך אלא "מלמדו", והתוספתא בחדא מחתא כללה את הכל במצות חינוך. ועוד, מקור מצווה זו הוא בפסוק "ולמדתם אותם את בניכם לדבר בס" – המצווה הכללית היא "ללמד", ונקטו בפועל זה, לעומת הפועל "לדבר", כיון שהמצווה היא על האב (שהוא בר חיובא) – ללמד, ולא על הבן (שאינו בר חיובא) – "לדבר".

מכל מקום, אופן קיום המצווה גם על ידי האב הוא ש"אביו מדבר עמו לשון

²⁶ 'משבצות זהב' ס"ק י"ג.

²⁷ בביאור הגר"א יו"ד רמ"ה, י', הוא טורח להביא את דברי הספרי על מצוות "לדבר בס".

²⁸ מובא למשל בשו"ת 'דברי יציב' יו"ד סי' נ"ב-ג.

²⁹ שבת קי"ג, ע"א.

³⁰ אפילו בפסקי התוס' משמיטיים את דיוקו של הרמ"א בדברי התוספות, ולדעתם: "אותן ספרי מלחמות אסור לעיין בהן אפילו בחול". לפי הבנה זו, לשון התוס', "אותן מלחמות הכתובין לע"ז", לא באה אלא להביא דוגמא, שיש לה אחיזה בהוה (עיין בט"ז וביעב"ץ בספרו 'מור וקציעה', שם). אודות האיסור לקרוא דברי חול, כתב היעב"ץ שהאיסור הוא דווקא בקריאת קבע, אך לא בקריאה אקראית. עיין רמב"ם הל' דעות ב', ד' ובפירושו למסכת אבות ב', א' על חמשת חלקי הדיבור, ועל ההבדל בין הדיבור הרצוי לבין דיבור הרשות, שרצוי לקרוא ספרי חול שיש בהם תוכן, ואינו רשות בלבד. ועיין במאמרנו 'עיתונים וחדשות – מצווה או איסור', טללי אורות (תשנ"ה), עמ' 164-188.

³¹ יו"ד רל"ז, ו'.

הקודש", וכהסברו של רש"י: "מסיח עמו בלשון הקודש". כבר ראינו לעיל שההפלגה בשבח לשון הקודש, המזכה לחיי העולם הבא ומקרבת את הגאולה, נאמרה בחז"ל על "המדבר בלשון הקודש" ועל מה שלא שינו שפת דיבורם גם בענייני חול (הרי לא עסקו אבותינו במצרים בדברי קדושה, וגם מוזכר שסירבו לדבר מצרית³²). אמנם בספרי, שהובא לעיל, לאחר הלימוד מהפסוק "ודברת בס", גם כשמתייחסים לשכר והעונש, הלשון היא: "אם למדתם אותם את בניכם ירבו ימיכם" וכו'. אולם כאמור, זה משום שכך היא לשון המצווה שבמקרא, אך דרך קיום המצווה, ש"מדבר/מסיח עמו בלשון הקודש".

הרי לנו בבירור שקיום המצווה אינו בלימוד דקדוק פעם ביום, או בידיעת השפה מ"הרחוב", אלא בדיבור יום-יומי ובכל מילה ומילה המוצאת מהפה, בשפה העברית, כשם שעשו אבותינו.

ג. דאורייתא או דרבנן, חובה או מצווה

המצווה "לדבר בס", כלומר, דיבור בלשון הקודש, הושמטה מהתלמוד הבבלי³³ (לפי "תורה תמימה" זוהי אך טעות בגרסה), וכן מ"משנה-תורה" להרמב"ם (על אף מה שראינו שהפליג בחשיבות המצווה בפירוש המשניות). מכל מקום, מצווה זו אינה יכולה להיות פחותה מהמצוות האחרות, שנרשמו עימה בתוספתא ובירושלמי. דהיינו, חינוך הבן לסוכה, לולב, ציצית, קריאת שמע, תלמוד תורה ותפילין. אכן בחלק ממצוות אלו ייתכן שתוקף מצות החינוך הוא רק מדרבנן³⁴.

כבר ראינו את דברי הרמב"ם, הסובר שלימוד לשון הקודש הוא מצווה מדאורייתא. כן כתב הרב סעדיה גאון בפירושו על נחמיה, שכל שאינו לומד לשון הקודש ואינו מדבר בו עובר בעשה של "ולמדתם אותם". וכן מובא להלכה ע"י הג"ר מנשה קליין, אחד מגדולי דורנו³⁵. גם המרדכי משלים את שלכאורה הושמט מהבבלי ע"פ הספרי הנ"ל³⁶. על פי כללי הפוסקים אין דרכם להביא שמועות שאינן פסק הלכה³⁷.

גם הגר"א השלים את הושמט ב"שולחן ערוך" שכתב רק: "מאימתי מתחיל ללמד

³² אליהו רבה פ' כא ד"ה כשהיו ישראל במצרים: "שלא יניחו לשון בית יעקב אביהם וילמדו לשון מצרים". אמנם, לפי מדרש זה, לא עבדו ישראל עבודה זרה במצרים, אך מה שחשוב לענייננו היא המסורת לגבי שפת דיבורם, ובזאת אין סתירה בין המדרשים.

³³ סוכה מ"ב, א'.

³⁴ עיין רש"י שם ד"ה חייב; מאירי שם; ור"ן שם ד"ה: כל קטן.

³⁵ שו"ת משנה הלכות ח"ט סי' ר"ד.

³⁶ מרדכי, סוכה סי' תשס"ג.

³⁷ עיין יד מלאכי, כללי שאר הפוסקים סי' ט"ו, בשם ב"י יו"ד סי' קע"ה ד"ה: ודבר זה איסור.

בנו? משיתחיל לדבר, מתחיל ללמדו 'תורה צוה לנו' וגו', פסוק ראשון מפרשת שמע ואח"כ מלמדו מעט מעט, עד שיהא בן ששה" וכו'³⁸. על כך מוסיף הגר"א:

ובספרי: "לדבר במ" – מכאן אמרו, כשהתינוק מתחיל לדבר, אביו מדבר עמו לשון הקודש ומלמדו תורה וכו', שנאמר "ולמדתם אותם את בניכם" וכו'³⁹.

מו"ר ה"ר משה פיינשטיין זצ"ל דן אף הוא במצות דיבור לשון הקודש. הוא דן בשאלה אם מותר להיקרא בשם לועזי, ובתוך דבריו הוא אומר:

ומצד עצם הדבר שמשנים את שמותיהם לשמות נוכרים, וודאי הוא דבר **מגונה מאוד**, מאחר שחז"ל שיבחו זה וחשבו זה מהדברים שבשבלם נגאלו ממצרים, אבל איסור ממש לא מצינו בזה... שאף שהוא **מצווה לדבר בלשון הקודש**, כדאיתא בספרי ס"פ עקב, והובא ברש"י בפ' החומש שם על הפסוק "לדבר במ", מ"מ **אינו איסור**, דהא כל ישראל מדברים בלשון חול של האומות, מזמן שגלינו בחטאינו בין האומות. ואף גדולי תורה וחסידים עולם לא דיברו בלשון הקודש... וכן אפשר הוא גם ב"לא שינו את שמותן". ולכן, כיוון שאינו איסור, רק מעלה גדולה, לא הועילה הציוחה⁴⁰.

גנאי ומצווה – כן; אך איסור – לא.

יש להביא לענייננו גם את תשובת המהרש"ם בנוגע למפה הפרושה על עמוד הש"ץ בבית הכנסת, שהתורמת תפרה עליה את שמה בשפה ובאותיות לועזיות, וז"ל:

באם שינתה את שמה והציגה אותו בכינוי, כפי שקוראים העכו"ם כנהוג בזמן הזה, הרי יש בזה פוקה ומכשול להיות בכלל מעכבי הגאולה. שהרי חז"ל מנו זאת בין זכויות ישראל במצרים... ואין לומר דהגם שדבר זה נחשב לזכות בשעת יציאת מצרים, אבל אין במניעתו עוון וחטא אם אין עושין כן. זה אינו, שהרי אמרו בירושלמי פ"ק דיומא ה"א: "כל דור שלא נבנה ביהמ"ק בימיו, מעלין עליו כאילו הוא החרביו", והוי כמעכב את הגאולה... וא"כ, מניעת הטוב הוא כפועל רע... וכיוון שמניעת שינוי השם נחשב לזכות, ממילא נשמע מזה כי שינוי השם נחשב לחטא וכמעכב הגאולה בידיים דמי⁴¹.

הסברה נתנת להשוות את השימוש בשם לועזי לשימוש בשפה זו (כדברי הגר"מ פיינשטיין). שהרי שניהם הם בכלל מעכבי הגאולה. יתירה מזאת, אם יש חיוב לדעת המהרש"ם להשתמש בשם עברי, כל שכן שיש חיוב לדבר עברית, שהרי לכך יש דרשה בספרי, שהיא מצווה מפורשת⁴². מה שאין כן שם יהודי, שלא ראינו בזה מצווה מפורשת, אלא גנאי בלבד⁴³.

³⁸ ביו"ד רמ"ה, ה' רק.

³⁹ ביאור הגר"א שם, בס"ק י'.

⁴⁰ שו"ת 'אגרות-משה' אה"ע ח"ג סוף ס' ל"ה.

⁴¹ שו"ת מהרש"ם ח"ץ ס' כ"ד; 'דעת-תורה' או"ח ס' ס"א.

⁴² למרות שלמעשה, דיבר המהרש"ם בידיש ולא בעברית, נראה ברור, מסברתו לגבי שמות עבריים, שיש להחיל את סברתו גם על דיבור עברית, אלא שמחמת תפישתו האנטי-ציונית, ייתכן והתנגד לדיבור העברית. כך משתמע גם אצל האדמו"ר מצאנז בשו"ת 'דברי יציב' יו"ד נ"ב. כך עושים לעיתים קרובות בלימוד, שמסתמכים על סברותיו של פוסק, למרות שמסקנותיו למעשה הושפעו על ידי שיקולים

על מעלת הדיבור בלשון הקודש, ושעצם הדיבור בה הוא חובה, כבר שמענו מבן דורו של המהרש"ם, ה"ר ברוך הלוי עפשטיין בחיבורו "תורה תמימה"⁴⁴ ובקונטרסו "שפה לנאמנים" המוקדש לנושא⁴⁵. יודעים לספר, שהגר"א הקפיד לדבר רק בעברית⁴⁶, ושהמקובל הקדוש רבי משה קורדובירו חייב את כל חבורת המקובלים "לדבר בלשון הקודש עם החברים בכל זמן"⁴⁷. גם הגר"ע יוסף⁴⁸ כתב על המצווה ללמד ולדבר לשון הקודש, שהיא לשון התורה והנבואה וכו', וע"ע בספר "פלא יועץ"⁴⁹; הגר"מ קליין⁵⁰; הגראי"ה קוק⁵¹; והרב שלמה אבינר שהרחיבו במצווה זו⁵².

גם אם דברי הרמב"ם ורס"ג, שזאת מצווה מדאורייתא, הם דעת המיעוט, הרי מדובר במצווה מדרבנן, ומצווה דרבנן לאו מילתא זוטרתא היא. כל שכן לאור מאמרי חז"ל בגודל חשיבותה של מצווה זו.

ד. האיסור לדבר לע"ז

בתלמוד ירושלמי מוזכר, שבין י"ח הדברים שגזרו "בו ביום", שרבו בית שמאי על בית הלל, היה "על לשונך", כלשון הירושלמי: "בו ביום גזרו על פיתן, ועל גבינתן, ועל יינן, ועל חומצן... ועל לשונך"⁵³. פירש "קורבן-העדה": "שלא ירגיל אדם עצמו ובניו לדבר בלשון עכו"ם"⁵⁴. ייתכן שהזכרת השפה בשיחה המשפחתית ("עצמו ובניו") קשורה ללימוד מהפסוק "ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם" - בלשון הקודש. בגזירות האחרות, כגון גזירת פת עכו"ם, לא מצאנו שהגזירה הינה דווקא בין אדם ובניו.

אחרים, ואכמ"ל. ראוי לציין ששונה בכך הרב מנשה קליין, שלמרות תפישתו האנטי-ציונית, הוא מורה בפועל שטוב לדבר עברית או לפחות יידיש, ולא אנגלית. כך שמעתי מתלמידו.

⁴³ הגם שמהר"ם שיק בשו"ת יו"ד סי' קס"ט, סובר שיש איסור מדאורייתא להשתמש בכינוי לועזי ונציין שכשהוכרח ע"י השלטונות לבחור לעצמו שם לועזי, בחר להשתמש בראשי תיבות ש'מות ישראל ק'ודש, הרי שלא הביא לכך הוכחה או מקור מפורש, וודאי שאין מקור כ"כ מפורש כמו הספרי בנושא הדיבור בלשון הקודש.

⁴⁴ דב' י"א אות נ"ב.

⁴⁵ ע' 11.

⁴⁶ שו"ת 'דברי יציב' יו"ד סי' נ"ב ונ"ג.

⁴⁷ מבוא ל'ראשית חכמה' השלם, ירושלים, תשד"מ

⁴⁸ 'לקוט-יוסף' הל' ת"ת ס"ק ע"ח.

⁴⁹ ערך לע"ז.

⁵⁰ שו"ת 'משנה הלכות' ח"ט סי' ר"ד.

⁵¹ 'אדר היקר' ע' נ"ט, וע"ע ב'אורות ישראל' פ"א, ט'-י"ג; פ"ט, ג'; פ"א, ו'; פ"ח, ט'; 'ערפלי טוהר' ע' ע"ו.

⁵² שו"ת 'שאלת שלמה' ח"א סי' שנ"ח (=שו"ת 'עם-כלביא' ח"א סי' שנ"ז) וח"ה סי' צ"ה.

⁵³ ירושלמי שבת פ"א ה"ד

⁵⁴ לעומת ה'פני-משה', שפירש "על לשונך - על עדותם", ואולי רצה בכך להשוות את מנין י"ח הגזירות שבירושלמי לזה שבבבלי, כדרכו לאורך כל פירושו, וראה על כך עוד לקמן.

ואכן, גזירה זו נרמזה באותו פסוק. הלא קודם למצווה "ולמדתם אותם" נאמר "ואבדתם מהרה מעל הארץ הטובה", כלומר: הפסוק מדבר על תקופת הגלות. ר"ל: גם ביציאתנו לגלות יש להקפיד (אולי אפילו יותר) על הדיבור בלשון הקודש, כדי לשמור על זהותנו הלאומית ולמנוע התבוללות. אכן, טעמי כל הגזירות שנגזרו "בו ביום" הן כדי לשמור מרחק בינינו לבין הגוים – בעיה המצויה יותר בגלות.

אכן, דווקא בגלות ישראל הראשונה, אנו מוצאים יתר הקפדה על שמירת הלשון העברית. כבר ראינו שבגלות מצרים, זכו להיגאל בזכות שלא שינו את שמם ואת לשונם. דבר זה עמד להם על אף שבאותה גלות ירדו ישראל עד למ"ט שערי טומאה – עד כדי עבודה זרה⁵⁵. רק משום ששמרו על מרחק מהגויים והקפידו על **זהותם הלאומית**, נגאלו.

גם בגלות השניה – לבבל – ראינו ששמירת הלשון היוותה קנה מידה **להתבוללות** וערובה לשמירת מרחק. כך נאמר: "גם בימים ההם ראיתי את היהודים, הושיבו נשים אשדודיות, עמוניות, מואביות ובניהם, חצי מדבר אשדודית, ואינם מכירים לדבר יהודית, וכלשון עם ועם"⁵⁶.

אם בשתי גלויות אלו שימשה הלשון בתפקיד השמירה על זהותנו הלאומית וכתריס מפני התבוללות, הגיוני הדבר שלקראת הגלות השלישית תהיה גזירת "על לשונם" בין הגזירות החשובות ביותר, לצורך שמירת מרחק מהגויים, אולי אף ביתר תוקף מאשר הגזירות על יינם, פיתם, גבינתם וכו'.

אם כן, קשה להבין מדוע גזירה זו אינה מופיעה ברשימת י"ח הגזירות שבתלמוד הבבלי. אם חולק הבבלי על הירושלמי, אזי, הרי להלכה קיימא לן כהבבלי. אלא נראה שאין בזה מחלוקת. עיי"ש במפרשי המשנה והגמרא שניסו בדרכים שונות למנות את שמונה-עשר הגזירות. ייתכן איפוא שגזירת "על לשונם" מוסכמת אף על אמוראי בבל, אלא שלפי הבבלי, הגזירות הרבות להתרחק מהגויים חופפות הן, וייתכן שחלק מהגזירות כלולות בגזירות אחרות.

מעניינת העובדה שה"חתם סופר" ופוסקים נוספים פסקו בנידון דווקא כתלמוד הירושלמי, דבר המעיד על כך שלא ראו מחלוקת בין הבבלי לבין הירושלמי בנידון. בשאלת כתיבת שם העיר "פעסט, דמתקריא פעשט", בגט, שמא צריכים לצרף גם את השם הלטיני "פעסטה", פוסק ה"חתם סופר", שאין צורך בתוספת:

מה לכם לחתום עצמכם אפילו בשטרי הדיטות או בהכשרים בשם לטין, אשר לא שיערו אבותינו ורבנים קדמונים... ולדעתי, גם הקדמונים היו בקיאים ללועזי בלע"ז,

⁵⁵ ילק"ש ח"א רמז רל"ד.

⁵⁶ נחמיה, י"ג, כ"ג-כ"ד.

אך בכוונה שיבשו הלשונות וכמו שקראו "פעשט" במקום הלוע"זית "פעסטה", א.ש.ל. מפני גזירת י"ח דבר שבירושלמי... "ועל לשונם", יע"ש. ואין להאריך בזה בעוונותינו הרבים⁵⁷.

קיצר החת"ס במקום שרצה להאריך, כנראה משום פחד הצנזורה.

עוד למדנו מדבריו, שיתכן ואבותינו הידרו לדבר יידיש ולדינו, שהן שפות בלולות, כדי לשבש בכוונה את שפת שכניהם, משום האיסור ההלכתי שלא לדבר בלשונם.

רבים לא שמים לב, שדקדקו רבותינו לקרוא כל שפה זרה בשם "לע"ז" – **בראשי תיבות**, שהן: "לשון עם זר" – למרות שקיימת **מילה** "לעז", שמשמעותה זר ונוכרי – "בצאת ישראל ממצרים, בית יעקב מעם לעז"⁵⁸. זאת, כנראה, כדי להדגיש, שכל שפה שאיננה לשון הקודש, איננה שלנו. **אפילו יידיש נקראה בספרות רבותינו "לשון עם זר"**. וכן מובא ברמ"א⁵⁹ והוכרע ע"י הר"מ פיינשטיין להלכה ולמעשה, שמקפידים בגט להגדיר שמות ביידיש כגון: לייב, שיינדל, ריזל וכדו', כשם כינוי לועזי ("המכונה") ולא כשם עברי אמיתי⁶⁰. הדגש זה הוא משום שהשמירה על לשוננו נועדה למנוע התבוללות עם "עם זר".

נציין שלפי הסמ"ג אין צורך לגזור לא לדבר לע"ז, משום שלדבריו, זה חלק מאיסור דאורייתא של חוקות הגוים, "שיהא ישראל מובדלין מן העכו"ם במלבוש, במנהג, בדיבור" וכו'⁶¹. אמנם, רבים חלקו על הסמ"ג בהגדרה זו, אך לדבריו, מיושבת השמטת גזירה זו בבבלי, ואכמ"ל בזה.

הרי לנו, שלא רק שיש מצווה בדיבור בלשון הקודש, אלא לדעות מסוימות קיים איסור בדיבור בלע"ז, מחמת גזירת חז"ל. כן פסק גם הב"ח⁶² והגר"מ קליין, שחיבר על כך קונטרס "בלשון משנה", לבאר חומר האיסור לדבר בלשונות העמים; הוא מביא בתשובתו שר"ע איגר, הנצי"ב, בעל ה"אור שמח", וה"חפץ חיים" אסרו ללמוד שפות זרות⁶³. כך פסק גם הרי"י הברשטס, האדמו"ר מצאנז⁶⁴.

בפן החיובי, חיבה לשפתנו מראה אהבת ישראל, וז"ל הגר"ע איגר: "כי כל אומה

⁵⁷ שו"ת 'חתם סופר' אה"ע סי' י"א.

⁵⁸ תהילים, קי"ד, א'.

⁵⁹ רמ"א אה"ע קכ"ט, ט"ז.

⁶⁰ שו"ת 'אגרות משה' אה"ע ח"ג ריש סי' ל"ה. וע"ע בכתבי הגר"א הנקין במילואים שבסוף ח"א, ע' רכ"ט בס"ק א' ו-ד'.

⁶¹ סמ"ג ל"ת נ'.

⁶² 'בית חדש' יו"ד סי' קע"ח ע"פ שיטת הסמ"ג, ל"ת נ'.

⁶³ שו"ת 'משנה הלכות' בחי"ג סי' קמ"א, ועיין גם בח"ט סי' ר"ד ובח"ג סי' קמ"א.

⁶⁴ שו"ת 'דברי יציב' יו"ד נ"ב.

ואומה מדברת בלשון עמה ואוהבת לשונה, ואנחנו נעזוב לשוננו, לשון הקודש?!⁶⁵
דברים דומים כתב גם הגרי"א הנקין⁶⁶.

הדברים ברורים: כיוון שהמצווה היא לדבר בלשון הקודש, הרי שכל דיבור בלשון אחרת יש בה משום ביטול המצווה, עד שאמרו חז"ל בספרי על דיבור כזה: "אם אין מדבר עמו לשון הקודש... ראוי לו כאילו קוברו... אם למדתם אותם את בניכם - ירבו ימיכם וימי בניכם; ואם לאו - יקצרו ימיכם". בפירוש "תולדות אדם" לבעל "מרכבת המשנה" למד מכאן: "זיורה, משתתחיל לדבר, לא יהיה אלא בס".

כאמור לעיל, המדבר בלע"ז לא רק שעובר על איסור ועל גזירה, אלא שהוא ח"ו אחד ממעכבי הגאולה.

ה. מדוע לא דיברו עברית בגולה?

1. הרבי מסאטמר: לשון הקודש נועדה לעניינים נעלים בלבד

נשאלת איפוא השאלה: מדוע לא דיברו אבותינו, ובתוכם רבנים ויראי שמים, עברית במשך הגלות? ומדוע היה צורך, לפי ה"חתם סופר", לשבש גרמנית וספרדית וליצור יידיש ולדינו, כשאפשר היה לדבר בעברית ולקיים בכך לא רק את הגזירה שלא לדבר לע"ז, אלא לקיים גם מצות עשה, לפחות מדבריהם?
האדמו"ר מסאטמר, הצדיק ה"ר יואל משה טייטלבוים זצ"ל, עונה על כך בספרו "ויואל משה".

לדבריו, קיימות שלוש שיטות בסוגיה:

הספרי⁶⁷ - סובר שזוהי מצווה מדאורייתא.

התוספתא והירושלמי⁶⁸ - סוברים שזוהי מצווה מדרבנן.

הבבלי⁶⁹ - סובר שאינו מצווה כלל.

פוסקי ההלכה - הרי"ף, הרמב"ם והרא"ש, ובעקבותיהם ה"שולחן ערוך" - אינם מביאים בחיבוריהם (לדעתו) את המצווה לדבר בלשון הקודש. מכאן, שיש מחלוקת בין הברייתות, והפוסקים מכריעים כתלמוד הבבלי⁷⁰.

⁶⁵ מובא ע"י ח' חמיאל, "מקור, תרגום וחיידוש בתפילה", בספר עיטורים - עיונים לכבודו של משה קרונה, ע' 216.

⁶⁶ תשובות איברא סי' נ"ו.

⁶⁷ ספרי דברים י"א.

⁶⁸ תוספתא חגיגה פ"א ה"ג; ירושלמי סוכה פ"ג הי"ב.

⁶⁹ סוכה מ"ב ע"א.

⁷⁰ קונטרס 'לשון הקודש', פ"ג.

המצווה לדבר עברית

נג

הוא מוסיף ומבאר מדוע, לדעתו, חולק הבבלי על שאר המקורות. הוא מונה לכך שש סיבות:

א. חששו שע"י לימוד השפה יבואו לידי דעות נפסדות של ה"משכילים" וכדוגמתם, שכופרים בתורה שבעל פה. כיוון שהמכיר בלשון הקודש עלול ללמוד רק את פשט המקרא⁷¹.

ב. התעורר צורך להתרחק מגורמים שליליים באומה, שהיו משתמשים בלשון הקודש. כדוגמא לגורמים שליליים כאלו, מונה הרבי מסאטמר את התנועה הציונית בימינו⁷².

ג. חששו מללמוד ומלדבר לשון הקודש, שמא ידברו בה דברים מגונים. יותר חמור לאומרם בלשון הקודש מאשר בשפה זרה, כמש"כ הרמב"ם⁷³.

ד. הדיבור בלשון הקודש מטרתו היא לעזור בהבנת התנ"ך. אולם, לאחר שהתחילו לנהוג ללמוד רק גמרא בלי ללמוד קודם תנ"ך (!), שוב אין צורך וחיוב ללמוד עברית⁷⁴.

ה. מאז עורבבו בשפה העברית מילים זרות, היא פסקה להיות לשון הקודש, ואדרבה, מעתה היא "גרוע באלפים דרגות מלשונות העמים"⁷⁵.

ו. חכמים נמנעו מלדבר בלשון הקודש, כיוון שאילו היו מדברים בשפה זו כשפת יום-יום, היו גם הנשים יודעות לדבר בלשון הקודש, והיו עלולות ללמוד דברים, שחז"ל אסרו עליהן ללמוד⁷⁶.

ביסוד הדברים מונחים עקרונות שנטוש עליהם ויכות, כגון: החיוניות שבלימוד התנ"ך⁷⁷, לימוד פשטי המקראות ("אין מקרא יוצא מידי פשוטו"⁷⁸), ערכה וחשיבותה של התנועה הציונית ולימוד התורה ע"י נשים.

בכל הנושאים הללו יש לנו אילנות מספיק גבוהים להיתלות בהם, והחולק עליהם עליו הראיה.

⁷¹ שם, פי"ט ו'–כ"ב.

⁷² שם, פכ"ב.

⁷³ שם, פי"ח, ע"פ פירוש המשניות אבות א', ט"ז.

⁷⁴ שם, פכ"א.

⁷⁵ שם, פכ"ב ופכ"ה–כ"ו.

⁷⁶ שם, פל"ג.

⁷⁷ ע"י גם בשו"ת 'תשובות והנהגות' לר"מ שטרנבוך, סגן אב"ד בעדה החרדית, ח"ב סי' תנ"ז, שאף הוא מסביר מדוע באופן עקרוני לא לומדים תנ"ך במערכת הישיבתית שלהם.

⁷⁸ שבת ס"ג ע"א.

באשר למילים הזרות שהסתננו לשפה העברית, כבר כתב בעל "תורה תמימה"⁷⁹ שמותר להכניס מילים לועזיות בודדות לתוך שפה מדוברת, ואין העברית יוצאת מן הכלל בכך, כי ההתפתחות וה"העשרה" היא טבעית בכל שפה משומשת. כד עולה גם מהשוואת העברית של חז"ל לעברית התנ"כית, וכאומרם: "לשון תורה לעצמה, לשון חכמים לעצמן"⁸⁰. אדרבה, חסידי השפה העברית, ובתוכם אליעזר בן-יהודה וחבריו, אף התעקשו, עוד הרבה יותר מחז"ל, לא להכניס אף מילה מלע"ז ללשוננו, חוץ מאשר בדוחק גדול. כשהיו צריכים לבחור, העדיפו, בדרך כלל, עברית תנ"כית מעל עברית של חז"ל, כך שהעברית שלנו היא בצורה אירונית, יותר טהורה, יותר קדושה ויותר מקורית מאשר זו של חז"ל. בכך "החזירו את השעון אחורה", בצורה מלאכותית, להחיות את לשון הקודש, כאילו שהיא לא הייתה מדוברת כלל במשך הדורות.⁸¹

אולם, יש עדיין צורך לדון בטעמו השלישי – החשש משימוש בלשון הקודש לדיבורים שאינם הגונים. בטעם זה סמך הרבי מסאטמר עצמו על דברי הרמב"ם בפירוש המשניות:

אם היו שני פיוטים, שיש להם עניין אחד לעורר את התאוונות ולהללה, אחד הפיוטים עברי, והשני ערבי או פרסי, הרי שמיעת העברי והדיבור בו יותר מרוחק לדעת התורה מחמת קדושת השפה, לפי שאין ראוי להשתמש בה אלא בעניינים נעלים.⁸²

ראשית, יושם אל לב, שאין הרמב"ם אומר שהדבר **אסור**, אלא "שאינו ראוי". מה זה לעומת דברי הרמב"ם עצמו בפירושו למשנה הבאה⁸³ אודות המצווה שיש בדיבור בלשון הקודש?

שנית, דברי הרמב"ם בפירושו עומדים לכאורה בסתירה למש"כ הוא עצמו במשנה תורה⁸⁴, ע"פ מעשה רב של רבי יהודה הנשיא, ש"דברים של חול מותר לאמרן בלשון קודש בבית הכסא"⁸⁵. בבית הכסא אין עוסקים "בעניינים נעלים", ואעפ"כ מותר לדבר שם בלשון הקודש. על כורחך, שהרמב"ם מתיר לדבר דברי חול ולשוחח שיחת חולין בלשון הקודש, ורק משום הקדושה העצמית של השפה, יש ליזהר משנה זהירות מלדבר בה דברים **מגונים**. שיחת חולין אינה בהכרח "דברים מגונים".

⁷⁹ קונטרס 'שפה לנאמנים' ע' 36.

⁸⁰ חולין קל"ז, ב'. אמנם, כתב היעב"ץ ב'מגדל עוז', בית מידות, עליית הלשון' פ"ב, שאין להכניס מילים מלע"ז ללשון קודש, אך ההוכחות שהבאנו מראות להיפך. קשה לומר שהיעב"ץ חולק על חז"ל שעשו כן, וע"כ י"ל שהוא סובר כמו בעל התורה תמימה, שיש למעט בכך ככל האפשר ואולי לא יותר ממילה בודדת.

⁸¹ הכללה שאינה מדויקת, עי' במאמרו של Cecil Roth, "Was Hebrew Ever a Dead Language?" Events in Jewish History, Philadelphia, 5714, pp. 136-142.

⁸² רמב"ם פהמ"ש אבות ספ"א.

⁸³ אבות פ"ב, מ"א, שהבאנו לעיל.

⁸⁴ הל' קריאת שמע פ"ג, ה"ה.

⁸⁵ שבת מ', ע"א.

לדעת הרמב"ם, אין בכוחה של קדושת השפה להתיר לעסוק בה בדברים אסורים. אולי אין הוא מסכים בכל מה שהבאנו לעיל, בשם שורה של פוסקים, שמותר לקרוא ספרי מלחמות בלשון הקודש (וי"א בשבת, וי"א בחול). אך גם לדעתו, יש בשפה העברית קדושה עצמית, שמחמתה מצווה לדבר בה אפילו שיחת חולין, ובתנאי שאין בה דברים מגונים. כן מוכח מדבריו ב"משנה תורה"⁸⁶, שמותר להפריש מעשיית איסור בבית הכסא, "אפילו בלשון הקודש". ה"הוי אמינא", שיהיה אסור יותר בלשון הקודש, הוא משום הקדושה העצמית. כן מוכח גם ממה שכתב, שיותר גרוע לומר דברים מגונים בלשון הקודש.

הרמב"ם דן במשנה שם: "כל ימי גדלתי בין חכמים, ולא מצאתי לגוף טוב אלא שתיקה". הוא מחלק את תוכן הדיבור של אנשים לחמש קבוצות: דיבור של מצווה (כגון תלמוד תורה); דיבור של איסור (כגון רכילות); דיבור המרוחק ("שאין בו תועלת... כגון רוב סיפורי ההמונים מה אירע ומה היה, והיאך התנהגות מלך פלוני..."); דיבור הרצוי ("דיבור בשבח המעלות ההגיוניות והמידותיות ובגנות המגרעות") ודיבור של רשות ("במה שנוגע לאדם במסחרו ופרנסתו ומאכלו"). הוא מוסיף ואומר, שאין באפשרות לשון הקודש להעלות את תוכן השיחה מדרגה אחת לזו שמעליה. לעומתו, לדעת הפוסקים שראינו למעלה, הדיבור בלשון הקודש מתיר לעסוק בנושאים שלולא לשון הקודש, היה אסור לעסוק בהם (או בשבת או בחול). ייתכן שכנגד דעה זו כתב הרמב"ם שם:

והוצרכתי לבאר את זה, אע"פ שהוא פשוט, מפני שראיתי גדולים וחסידיים מאומתנו, אם נזדמנו במסיבת משתה או חתונה או זולתה, ורצה אדם לשיר בשפה ערבית, ואפילו היה ענין אותו השיר בשבח האומץ או הרצינות, שזה מן החלק הרצוי (=של דיבור), או בשבח היין (=דבור של רשות), ממחין על כך בכל אופן של מחאה, ואינם מתירים לשמעו. ואם זמר המזמר איזה פיוט מן הפיוטים העברים, אין ממחין בכך, ואין הדבר קשה בעיניהם, על אף שהדברים האמורים יש בהם מן המוזהר עליו (=האסור) או מן המרוחק. וזה סכלות מוחלטת.

נראה ש"גדולים וחסידיים מאומתנו" סברו, שפיוט בעברית במדרגת "דיבור מרוחק" מתעלה ע"י לשון הקודש. שיטתם היא שיטת התוס', להבנת הרמב"ם, ב"ח ו"מגן אברהם". אמנם ייתכן, שגם לדעת הרמב"ם עדיין קיימת אפשרות להעלות את רמת קדושתה של שיחה ממדרגה אחת לזו שמעליה, כאשר המדובר בדרגות שיחה אחרות מאשר "האסור" או "המרוחק". דיבור של "רשות" (מסחר ופרנסה) יכול אולי להתעלות, גם לפי הרמב"ם, למדרגה של דיבור "רצוי", אם הדיבור יהיה בלשון הקודש.

⁸⁶ הל' קריאת שמע פ"ג ה"ה.

אם כך אנו מפרשים את דברי הרמב"ם, הרי שהדברים מתאימים לשיטתו, שיש מצווה לדבר בלשון הקודש, ויש לשפה העברית קדושה עצמית. לפי זה, מש"כ הרמב"ם "אין ראוי להשתמש בה אלא בעניינים נעלים" – כוונתו לא רק לדיבורים של מצווה, אלא גם לדיבור רצוי ולדיבור של רשות. הלא הרמב"ם עצמו כתב **אגרות בלשון הקודש, שיש בהם דברי הרשות וידידות**. למשל, באגרותיו לר"ש אבן תיבון (המתרגם של ספרי הרמב"ם) ולעובדיה הגר (וערבי-מוסלמי לשעבר), ששניהם מבינים גם עברית וגם ערבית, כתב הרמב"ם את שיחת החולין שלו בעברית⁸⁷.

בנוסף, אפילו אם היינו מבינים כדברי הרבי מסאטמר, שעוון חמור הוא ללמד "בבתי ספר לנערים את לשונם הטמא, שקוראין אותו עברית"⁸⁸, הרי לשיטתו הוא אין הדברים חמורים כל כך. שהרי לפי טעמו החמישי, שהוזכר לעיל, מעת שעורבבו בשפה מילים לועזיות, שוב אין הוא לשון הקודש, ואין עוד לחשוש לדברי הרמב"ם, שיש לדבר בלשון הקודש רק "דברים נעלים". אמנם הוא עצמו מתרץ את הסתירה בדבריו, ולדעתו בשפה העברית המדוברת כיום יש די מלשון הקודש כדי להכשילנו ע"י הסיטרא-אחרא, אך לא די כדי להיקרא "לשון הקודש"⁸⁹. נלע"ד שהקושי שבתירוץ זה גלוי לעין כל⁹⁰.

2. "חתם סופר": נוכחות עבודה זרה

"החתם סופר" בביאורו ל"מגן אברהם" מסביר מדוע נשכחה מאיתנו – בעוונותינו הרבים – לשון הקודש. במג"א שם כתב, שמידת חסידות היא לא לומר דברים של חול בלשון הקודש בבית הכסא, בבית המרחץ ובמקום טינופת (ובניגוד לשו"ע, שהתיר זאת). על כך הוסיף החת"ס:

ונראה לי דהוא הדין במקום גילולים... ונראה לי, שמשום הכי הנהיגו אבותינו את בניהם מבלי לספר בלשון הקודש, ונשכח מאיתנו לגמרי, בעוה"ר, משום שגלו לבבל, שהיתה מלאה גילולים⁹¹.

בכך מבואר, מדוע הושמטה בתלמוד הבבלי גזירת החכמים שלא לדבר בלשונם של הגויים (וגזירה, שכאמור, הובאה בתלמוד הירושלמי). חכמי בבל, לפי החת"ס,

⁸⁷ אגרות הרמב"ם מהד' ר"י שילת, עמ' רי"ט, ת', תקי"ג, ו-תק"ל.

⁸⁸ ויזאל משה' קונטרס לשון הקודש, סי' כ"ג.

⁸⁹ שם, סי' כ"ב.

⁹⁰ עיין עוד מה שהרחבנו להשיב על דברי האדמו"ר מסאטמר והטוענים, שאין לדבר ענייני חול בעברית במאמרנו "השימוש בלשון הקודש לצורכי חול", **טללי אורות** ג' (תשנ"ב), עמ' 79-82.

⁹¹ 'חתם סופר' על ש"ע או"ח סי' פ"ה, סק"ב. בשו"ת 'דברי יציב' יו"ד סי' נ"ב, הציע שכמו שזוהרו מלדבר בלשון הקודש בנוכחות ע"ז, ויש גם מידת חסידות להימנע מלשון הקודש בבית המרחץ וכדו', כך גם זוהרו הנשים מלדבר עברית בשעת נידתן, וממילא התפתח המנהג, שהיו צריכים לדבר ארמית ואח"כ יידיש. אך קשה לומר שזה נכון מבחינה היסטורית.

חששו לדיבור בלשון הקודש בנוכחות עבודה זרה, שהיתה, כנראה, מרובה בבבל, ואם אין לדבר שם עברית, אי אפשר לאסור לדבר גם לע"ז. מובן בזה גם דברי החת"ס בתשובותיו, שהזכרנו לעיל⁹², שפוסק כגזירת הירושלמי, שאסרו לדבר "לשונך" של עכו"ם, ובכ"ז לא דיברו עברית בגלות, אלא לע"ז משובש, יידיש.

הרבי מסאטמר, בהביאו דברי חת"ס אלו, מקשה עליו: מדוע לא דיברו עברית בימי הבית ובימי עזרא? אולם הוכחותיו של האדמו"ר⁹³ שבאותם ימים לא דיברו עברית, אינן מוכרחות כלל. אם הוא מתבסס על כך שבאותה תקופה דיברו ארמית, הרי שבעל "תורה תמימה" כבר הוכיח, שארמית אף היא נחשבת להלכה ללשון הקודש. הוכחתו המנצחת היא מההלכה האוסרת כתיבת גט בשתי שפות שונות⁹⁴. אך המעיין בנוסח הקבוע של הגיטין בימינו, יראה שהם כתובים בעברית ובארמית בערבוביה!⁹⁵

3. המצווה מתאימה במיוחד לארץ ישראל

הסבר הגיוני ופרגמטי לכך שרוב ישראל הפסיקו לדבר עברית בחיי יום-יום בגולה, מביא בעל "תורה תמימה":

ואולי ס"ל (=הפוסקים שלא הזכירו את מצות הדיבור בלשון הקודש) דאין מצווה זו, רק בא"י ובעת שישראל שרויין על אדמתן. מה שאין כן בגלותנו, שהוא דבר שאי אפשר לרוב הציבור לעמוד בו מכמה טעמים.

נמצא שתחיית השפה המתינה לתחיית האומה בארצה. ואכן כך היה במציאות⁹⁶. סברה זו נאמרה ונרמזה גם ע"י אחרים. הר"מ פיינשטיין זצ"ל כתב: "שחינוך, שאף שהוא מצווה לדבר בלשון הקודש... כל ישראל מדברין בלשון חול של האומות, מזמן שגלינו בחטאנו בין האומות"⁹⁷. גם ה"ר יעקב עמדין (יעב"ץ) קישר בין העברית לבין ארץ ישראל:

מה יש לנו לעשות, אנו העניינים והאביונים, השוכנים קרוב לקוטב הצפוני, אשר לא זרח שם אור השכינה מעולם, ורחוקים מאוד מאדמת הקודש ומלשון הקודש. על אחת כמה וכמה שיש לנו להתאמץ ולעלות אל ארץ חמדה...⁹⁸.

במקום אחר הוא עקבי לשיטתו זו, וחולק על מג"א וחת"ס, שנזכרו לעיל, ואשר לפיהם יש להימנע מדיבור בלשון הקודש בבית הכסא. הוא טוען, שבוודאי כאשר היו

⁹² שו"ת 'חתם סופר' אה"ע י"א.

⁹³ 'יואל משה' סי' ט"ז.

⁹⁴ רמב"ם הל' גירושין פ"ד, ה"ח.

⁹⁵ קונטרס 'שפה לנאמנים' מאמר ב'. ועי' ברא"ש בברכות רפ"ב, ז' ובפרשנים שם, שארמית היא שפה

גרועה משום שהיא עברית משובשת.

⁹⁶ 'תורה תמימה' דב' י"א, י"ט, סקנ"ב.

⁹⁷ 'אגרות משה' אה"ע ח"ג סי' לה.

⁹⁸ הקדמתו לסידורו "סולם בית יעקב" ע' י"ג סע"א.

ישראל על אדמתו ולשונם הייתה לשון הקודש, היו משתמשין בה גם בבית הכסא לכל צורכם⁹⁹. במקום אחר הוא מתרעם על שבגלות "שאין אחד מאלף מכיר לשון הקודש, לשוננו הטבעי, על בוריו"¹⁰⁰.

האשמת הגולה כסיבה להפסקת הדיבור בלשוננו נמצאת כבר גם בדברי הראשונים. ר' משה אבן עזרא כותב:

כשרנו בין הרומאים והערבים, אשר רוב בני נחיתים שם, אבותינו ראויים לנזיפה על שהתרשלו לשמור את לשונם העברית, ולא הקפידו להחזיק בה ... ומפני שישבנו זמן רב בגולה, נשתכחה לשון העברית ונפסדה¹⁰¹.

בדומה לכך, היה מי שדייק בירושלמי שראינו, ובו מוזכרים יחד - המדבר בלשון הקודש והקבוע בארץ ישראל, שיש לו חלק לעולם הבא. ר"ל שכוונת הירושלמי דווקא למי שקבוע בארץ ישראל והוא גם מדבר בלשון הקודש¹⁰².

חכמי הנסתר מסבירים, שהקשר בגורלן של ארץ ישראל ולשון הקודש אינו קשר טכני-חיצוני בלבד. לא רק מסיבות הכרחיות התחילו לדבר לע"ז בחו"ל, אלא כנראה שכך היה מיועד וצריך להיות. כך כותב ה"ר יונתן אייבשיץ:

לשון הקודש הוא עץ חיים, ממקום קודש יבוא, והוא הלשון המיוחד לארץ ישראל, לשון קודש - ארץ קודש, והוא לשון עברי¹⁰³.

וכ"כ השל"ה:

"מעלת לשון הקודש היא כמעלת ארץ ישראל... וא"י במעלתה - היא סוד לשון הקודש"¹⁰⁴.

דברי ה"חתם סופר" בדרשותיו יעזרו לנו להבין קשר זה:

ארץ ישראל, שהיא תחת הקב"ה בלי אמצעות שר¹⁰⁵, מהראוי שהעם היושבים בה ידברו בלשון הקודש, שהקב"ה משתמש בה¹⁰⁶.

כך הוא בנוגע לנבואה, הקיימת רק בא"י¹⁰⁷, ואף היא אינה אלא בלשון הקודש¹⁰⁸.

קשר זה בין ארץ הקודש ללשון הקודש הוא ברור למי שמבין מה היא קדושה, על

⁹⁹ שו"ת יעב"ץ סי' ז'.

¹⁰⁰ בפירושו לסיידור, בית יעקב עמ' 314.

¹⁰¹ 'שירת ישראל' עמ' נ"ט-ס'.

¹⁰² שו"ת 'דברי יציב' לר"י הלברשטם, יו"ד נ"ב.

¹⁰³ 'יערות דבש', דרוש א', ע' ט"ז במתד' 'אור הספר'.

¹⁰⁴ שבת דף ר"ה.

¹⁰⁵ עי' רמב"ן, ויקרא, סוף פ' אחרי-מות.

¹⁰⁶ 'תורת משה', פ' נשא.

¹⁰⁷ ע"פ יונה א', ג'; ועי' 'כוזרי' ב', י"ד.

¹⁰⁸ 'כוזרי' שם סע' ס"ח.

פי החכמה הפנימית, שהיא גילוי הקדושה שבחומר.¹⁰⁹ על כן כללו במאמר בירושלמי, יחד עם המגורים בא"י והדיבור בלשון הקודש, גם נטילת ידיים לחולין ולקריאת שמע שחרית וערבית. כלומר, מי שמקדש את כל חייו החומריים - בדיבורו, באכילתו ובכל מהלך חייו מהבוקר ועד הערב, שאפילו החול הוא קודש אצלו, מובטח לו שהוא בן העולם הבא. זה סודה של ארץ הקודש¹¹⁰, שאפילו עפרה ואבניה קדושים, וזהו גם סודם של לשון הקודש, שקל הקודש ו"גוי קדוש".

כל לשון נובע מהשקפה מיוחדת על המציאות. השקפה של קודש על המציאות כולה היא ההשקפה הישראלית, וזאת ההשקפה המיוחדת חוללה את הלשון העברית, שהיא באמת השפה הקדושה¹¹¹.

האחדות המגולה של העולם המוסרי, הרוחני והשכלי עם העולם החומרי, המעשי, הטכני והחברותי, מתבטאת בעולם ע"י ישראל. וסגולתה של ארץ ישראל היא לכונן בעולם גילוי אחדות זו, הנותנת פנים חדשות לכל התרבות האנושית, לכל תפקידיה. ערך הדיבור המיוחד לישראל, "שברכתם ברכה וקללתם קללה", הוא מכוון על יסוד גילוי חדש דנא... ולהוציא את האימרה "רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה", מכל עם ולשון...¹¹².

1. יישוב ההשמטה

על פי כל האמור, ייתכן שבנוסף לקושי הטכני לדבר עברית בגולה, גם הקשר המהותי והרעיוני בין השפה והארץ, הוא שהביא לידי כך שדווקא בתלמוד הבבלי, שנכתב בגולה, נשמטה המצווה לדבר עברית, כי אכן לא נהוג ולא מתאים שם לדבר בלשון הקודש. זה לעומת הספרי, התוספתא והירושלמי, הספוגים בתורת ארץ ישראל, שם מגדילים בשבח הרעיוני וההלכתי של הדיבור בעברית. תיתכן חסידות או פרישות בחו"ל, אך חיי קדושה, הכוללים קדושת הדיבור, שייכים במיוחד לארץ הקודש.

אין ספק שמטעם זה השמיטו הרי"ף, הרא"ש, ה'בית יוסף' וחלק מהפוסקים

¹⁰⁹ עי' 'מסילת ישרים' רפכ"ז על ההבדל בין קדושה לבין טהרה או חסידות. עיין במה שהרחבנו בנושא, ובמיוחד בהבדל בין תפישת ה"קדושה" בנגלה לבין זו שבנסתר, במאמרנו "מושג ה'קדושה' בכתבי הרמח"ל - קדושת החיים בעולם החומר", וחי בהם, ספר זיכרון לר' דורון זיסרמן, תל אביב, תשס"ג, עמ' 1971-83.

¹¹⁰ אומרים בשם מרן הרב קוק זצ"ל שכך הסביר את הביטוי "ארץ זבת חלב ודבש", על פי הגמרא בכורות ב', א', המסבירה שלפי הסברה, קיים צד שווה בין דבש וחלב - שניהם היו אמורים להיות טמאים ואסורים ודבש בתור "היוצא מן הטמא - טמא, וחלב בתור דם, עיי"ש, ובכל זאת, התירם גזירת הכתוב. כך גם החוכמה העליונה גזרה שלמרות שארץ ישראל נראית כדבר חומרי גרידא, ובכך היינו חושבים לטמא, קמ"ל מלמדת התורה שבא"י גם מה שנראה כחומרי הינו רוחני. עי' במאמרו של מו"ר הר"א ולדמן, "הברכה בתלמודה של ירושלים", שם עולם - קובץ זיכרון לתלמידי ישיבת ניר קרית ארבע, שנפלו במלחמת יו"כ, ירושלים, תשל"ז, עמ' 567-562.

¹¹¹ 'אורות' ע' קס"ד.

¹¹² שם, ע' ק"ע.

האחרים את המצווה, שהרי דרכם להביא רק את מה שנהוג בדורם¹¹³. לפי זה, עם חזרתנו לארץ ישראל, סביר לומר שאף הם יסכימו שהמצווה חוזרת להיות רלבנטית ו"ברת-ביצוע". בפרט אם נאמר שמדובר במצווה מדרבנן, סביר ביותר שתיקנו לדבר עברית רק בזמן שבידינו לקיים מצווה זו, ולא בגולה¹¹⁴. בדומה למה שראינו בשיטת ה"חתם סופר"¹¹⁵ ובמפורש אצל בעל "תורה תמימה"¹¹⁶ זר' משה פיינשטיין¹¹⁷. נציין שסברה זו מדגישה אף יותר את גדלות מעשה אבותינו במצרים, שהתעקשו להמשיך לדבר עברית, למרות כל הנ"ל. בנוסף, הקושי שבדיבור בשפה העברית בגולה יתרץ גם את מה שהקשינו: מדוע הגזירה שלא לדבר לע"ז, המופיעה בירושלמי, כבר לא מוזכרת בבבלי? כפי הנראה, עד שנכתב התלמוד הבבלי, התברר שגזירה זו לא התפשטה ולא התקבלה, וממילא בטלה מאליה.

מעניין לציין שהיה מי שהציע סברה הפוכה (אך המובילה לאותו כיוון), לומר שהתנא שדבריו מוזכרים בבבלי, לא הזכיר את הצורך ללמד את בנו לדבר בעברית, משום שהיה בארץ ישראל ובה דיברו בלשון הקודש באופן טבעי. לעומתו, התנא שמוזכר בתוספתא ובירושלמי לא גר בארץ ישראל, ועל כן היו צריכים לחייב את האב לדבר עם בנו בעברית¹¹⁸.

אמנם ה"תורה תמימה" הציע, שהשמטת הבבלי אינה אלא טעות בגירסה, וכשם שבתוספתא ובירושלמי מופיעה חובת האב לשוחח עם בנו בלשון הקודש, כן צריך לגרוס גם בבבלי. ייתכן, שטענת "טעות סופר" היא תירוץ רווח יותר מאשר תירוצי הרבי מסאטמר (שהזכרנו לעיל) להסבר שינויי הגירסה, אך עדיין לא יצאנו מידי הדחק.

הרב יוסף קאפח זצ"ל, מגדולי המומחים בכתבי הרמב"ם בכל הדורות, הציע לתרץ את השמטת מצווה זו מהבבלי ומהרמב"ם במשנה תורה¹¹⁹ בכך, שמצות דיבור ולימוד לשון הקודש היא חלק ממצות תלמוד תורה, שכבר הוזכרה ברישא – "יודע לדבר, אביו מלמדו שמע ותורה". ממילא, סובר הבבלי, שכבר אין צורך לחזור ולהוסיף "ולשון הקודש", שהרי זה כלול כבר ב"תורה"¹²⁰. נראה שיש להביא ראיה חזקה לכך מלשון הירושלמי, שהשמיט את חובת האב ללמד תורה – "יודע לדבר, אביו מלמדו

¹¹³ שדי חמד, כללי הפוסקים סי' י"ג סק"ה.

¹¹⁴ עי' בדומה לכך באגרות משה יו"ד ח"ג סי' קכ"ב.

¹¹⁵ חתם סופר על ש"ע או"ח סי' פ"ה, סק"ב.

¹¹⁶ תורה תמימה דב' י"א, י"ט, סקנ"ב.

¹¹⁷ אגרות משה אה"ע ח"ג סי' ל"ה.

¹¹⁸ שו"ת דברי יציב יו"ד סי' נ"ב בשם ר' דוד פרדו בספרי דבי רב, פירושו על הספרי.

¹¹⁹ הל' תלמוד תורה פ"א, ה"ז.

¹²⁰ בהערותו על פירוש המשניות של הרמב"ם על אבות, ספ"א.

לשון תורה. משמע, שמטרת לימוד לשון הקודש, יחד עם הקדושה העצמית, היא לאפשר מצות לימוד תורה וכחלק ממנה. אין כאן מחלוקת, אלא שהבבלי כלל ב"תורה" גם את לשון הקודש, ואילו הירושלמי פרט. אולי לזה התכוון גם בעל "תורה תמימה", שהרי זה שינוי גירסה קלה וסבירה, לאמר שהתחלף מ"יודע לדבר, אביו מלמדו לשון תורה" ל"אביו מלמדו תורה". ובמיוחד כאשר המקור הקדום - התוספתא (המבוסס בבירור על הספרי¹²¹) גורס את שניהם: "יודע לדבר, אביו מלמדו שמע ותורה ולשון קודש".

תירוצים אלו טובים לבבלי, אולם אין הם מתרצים את השמטת הרמב"ם. הלא לפניו היו פרוסים כל הספרים, גם התוספתא, גם הירושלמי וגם הבבלי; והלא הוא עצמו הפליג בחשיבות מצות הדיבור בלשון הקודש בפירושו למשנה. מדוע איפוא נמנע מלהזכירה ב"יד-החזקה"?

נראה ללכת בדרכו של הר"י קאפח, ולקבוע שגם לפי הרמב"ם הדיבור בלשון הקודש הוא חלק ממצות תלמוד תורה, ואכן הרמב"ם אינו משמיט דבר זה מההלכה הפסוקה על ידו. זאת ניווכח לדעת, כאשר נשווה את לשון הרמב"ם ללשון מקורו בבבלי. הרמב"ם כתב:

מאימתי אביו חייב ללמדו תורה? משיתחיל לדבר מלמדו "תורה צוה לנו משה", ו"שמע ישראל". ואח"כ מלמדו מעט מעט פסוקים פסוקים, עד שיהיה בן שש או בן שבע, הכל לפי בוריו, ומוליכו אצל מלמד התינוקות.

כל ההלכה הזו מקורה בגמ' בסוכה¹²², למעט הביטוי "ואח"כ מלמדו מעט מעט פסוקים פסוקים". הסמ"ג העתיק ממשפט זה רק את המילים "ואח"כ מלמדו מקרא מעט"¹²³. לעומתו, העתיק הטור רק את הביטוי "מעט מעט מהפסוקים"¹²⁴. אולם, מלשון הזהב של הרמב"ם נראה שהוא דייק מאוד בלשונו **להוסיף ללשון הבבלי**: "מעט מעט פסוקים פסוקים", כי "מעט מעט" היא תוספת הרמב"ם ע"פ התוספתא בחגיגה ("מלמדו שמע ותורה ולשון קודש"), וירושלמי סוכה ("מלמדו לשון תורה") וספרי ("מדבר עימו לשון הקודש ומלמדו תורה"), ופירושו: יש להכניס את הבן לאט למקרא ע"י לימוד לשון התורה, ר"ל לימוד לשון הקודש ואח"כ גם מלמדו "פסוקים פסוקים".

¹²¹ כן מוכח מהמשך לשון התוספתא: "ואם לאו (=אם לא לימדו תורה ולשון הקודש) ראוי לו שלא בא לעולם", שללא ספק, מקורו מהספרי: "ואם אין מדבר עמו לשון הקודש ואינו מלמדו תורה, ראוי לו כאילו קוברו, שנאמר, 'למדתם אותם את בניכם לדבר בם' וגו' [למען ירבו ימיכם] - אם למדתם אותם את בניכם, ירבו ימיכם וימי בניכם, ואם לאו, יקצרו ימיכם...".

¹²² מ"ב, א'.

¹²³ סמ"ג עשה י"ב.

¹²⁴ טור יו"ד סי' רמ"ה.

אולי לדיוק זה התכוון המחבר בשו"ע בנוסחתו: "ואח"כ מלמדו מעט מעט". הוא השמיט "פסוקים פסוקים" ולמרות שזה העיקר לפי הסמ"ג והטור, על מנת להדגיש ש"מעט מעט" אינו מתחיל עם לימוד פסוקים, אלא מתחיל עם משהו אחר, שהוא דיבור בלשון הקודש.

מדוע לא כתבו הרמב"ם וההולכים בעקבותיו במפורש על מצות הדיבור בלשון הקודש? נראה שבמצווה כה עקרונית וחשובה כתלמוד תורה, שהיא שקולה כנגד כל המצוות¹²⁵, הקפידו הפוסקים שלא להביא הלכה שאין הציבור יכול לעמוד בה (והרי, כאמור, הדיבור בלשון הקודש בגולה הוא מהדברים שיתקשה הציבור לקיים). בכך רצו הפוסקים להדגיש, שהתורה "לא נפלאה היא ממך ולא רחוקה היא, לא בשמים היא לאמר, מי יעלה לנו השמימה ויקחה לנו, וישמיענו אותה ונעשנה... כי קרוב אליך הדבר מאד, בפיך ובלבבך לעשותו"¹²⁶. אילו היה הדבר קשה לקיימו ב"פיך", היו עלולים לחשוב שחלילה אינו קרוב גם לעשותו!

על כל פנים, יחד עם הבנתנו את טעם ההשמטה שבבבלי ויישוב הסתירה בדברי הרמב"ם, כבר ראינו שפוסקים רבים, בין הראשונים והאחרונים, בכל זאת הקפידו "להחזיר" את ההשמטה, והביאו להלכה את מצות הדיבור בעברית, אפילו בזמן הגלות. ביניהם - רבינו חננאל, ר' סעדיה גאון, המרדכי, הגר"א, היעב"ץ, ר' עקיבא איגר, מרן הראי"ה קוק, הגר"מ פיינשטיין, הרב עובדיה יוסף, שו"ת "משנה הלכות" ובמיוחד הרב ברוך הלוי עפשטיין, בעל ה"תורה תמימה" ועוד.

ז. סיכום

א. לא רק שאין איסור לדבר ענייני חול בעברית, אלא שיש בכך מצווה חשובה המזכה בחיי העולם הבא, באריכות ימים בעולם הזה ובגאולה.

ב. החשיבות לדבר עברית היא בעיקר משום הטעמים הבאים:

1. קיום המצווה - באמירת כל מילה ומילה.
2. קידוש כל דיבורנו, אפילו בענייני חול, כחלק מתורת ארץ ישראל, המרחיבה את הקדושה ומגלה אותה בכל תחומי החיים.
3. לאומיות - "ורוממתנו מכל הלשונות", קל וחומר מאומות העולם הגאים אפילו בלשונם האנושית.

¹²⁵ פאה פ"א, מ"א.

¹²⁶ דב' ל', י"ד.

4. רזי השפה ואלוקיותה - העולם כולו נברא על פיו בעשרה מאמרות, כך גם התורה והנבואה - הגילויים האלווקיים - הם בעברית.

5. מהסיבות הללו עולה, שבנוסף לקשיים טכניים לדבר עברית בגולה, מצות העברית קשורה במהותה לארץ ישראל - מקום הקדושה, הנבואה, השכינה והבית הלאומי.

6. כך הצענו להסביר את הפער הגדול בין המקורות הארצי-ישראלים (ספרי, תוספתא, ירושלמי) המפליגים בחשיבותה של מצות הדיבור בעברית והאיסור לדבר בלע"ז, לעומת התלמוד הבבלי וחלק מהפוסקים, המביאים רק את ההלכות הנהוגות בגולה, שמיעטו לדבר בנושא. לפי זה, עם חזרתנו לארץ ישראל, לכולי עלמא, עלינו להחזיר עטרה ליושנה ולקיים את מה שמקובל בדינו, שעתידים כל באי עולם, וכל שכן אנו בתור ממלכת כוהנים וגוי קדוש, לשוב ולדבר רק בלשון הקודש¹²⁷.

7. נראה שהרמב"ם, וייתכן שגם אחרים, סוברים שמצות דיבור העברית ("לדבר בס") כלולה במצות תלמוד תורה.

8. למרות ההשמטה בבבלי הקפידו פוסקים רבים בין הגאונים, הראשונים והאחרונים עד דורנו להזכיר במפורש את מה שהושמט, והם סוברים שמצווה לדבר בעברית אפילו בגולה, וכל שכן בארץ ישראל.

אסיים בדברי ה"ר ברוך הלוי עפשטיין, בעל "תורה תמימה", בקונטרסו:

"זאת תורת העולה מדברנו: מי האיש אשר ידיו וליבו אמונה, ורוחו ונפשו נתונים אמונים לעמו, לדתו ולשפתו ורוצה לבנות בית נאמן בישראל - ישתדל להרגיל את בניו ואת בנותיו, עודם על שדי אמם, להגות ולבטא עברית... כפי שהורונו חז"ל בעלי הניסיון, כאשר הראנו לדעת למעלה, וכל רוחם והגיונם, שעשועם ומשחקם, בשכבם ובקומם, בינם לבין הוריהם ובינם לבין עצמם, הן בקודש הן בחול - יביעו עברית... והייתה ביתו לברכה, לחן ולכבוד ולצפירת תפארה. וקנאת האמת הטהורה תרבה בתים כאלה בישראל והיו לברכה בקרב הארץ..."¹²⁸

קשה לחשוב על תיאור יותר מדויק מזה לביתו של ר' חיים מגני. שם התגשם למופת ציווי וחזון זה, וממילא זכה ר' חיים גם לקיום הברכות הללו.

אשרי המאות ואולי האלפים, שזכו לראות ולקבל השפעה ממשפחתו בחייו וגם אחריהם, בהמשיכם את דרכו.

¹²⁷ מדרש תנחומא פ' נ"ח י"ט; אוצר המדרשים (אייזנשטיין) ע' ע'; וכן באב"ע ובמצודות על צפניה ג', ט'.

¹²⁸ שפה לנאמנים, ע' 13.